

MINISTRY OF EDUCATION

PRIMARY SCHOOL

ETATAMAS NG'ATURKANA

Egred na Eking'aren

Akitab A Eketataman

Elap Ang'ikan, 2023

© **KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT**

Ewounitere ng'akiro daang na eyakasi nakitabu naka. Emam ewae edio a akitabu kana ni echamitae kigirae, kiwakinae loger lo epedorea ituan tolema kori kiloch a erot a edio a etekinolojia, ang'akan, a arekod kori tosub potokopi emam achamit a akampun anakegiran akitabu.

Asubunet na a eking'aren

@Kenya Institute of Curriculum Development

A Namba na ISBN: 978-9914-43-252-7

Esubunitae nabo igirit anaturkot nabe

Kenya Institute of Curriculum Development

Asanduku na Aposta 30231-00100

NAIROBI-KENYA

Asimu na apis: (020)3749900-9, 3747994

Abarua na ekuwam: 254(020)3639130

Imeil: info@kicd.ac.ke

FOREWORD

The Kenya Institute of Curriculum Development (KICD) is mandated to advise the Government of Kenya (GoK) on matters pertaining to curriculum development. One of KICD's specific functions is to develop, review and approve programmes, curricula and curriculum support materials that meet international standards for all levels of education, below the University.

In this context, the GoK adopted the Competency Based Curriculum (CBC) which was conceptualised and developed by KICD whose implementation started in 2019 with the Early Years of Education (Pre-Primary school and Lower Primary). The first cohort of CBC learners are currently at Grade 7 of Juniors School. The CBC vision is to produce engaged, empowered and ethical citizens with emphasis on nurturing every learner's potential. The Curriculum aims at developing seven key competencies through various learning areas at all levels. These include: Communication and collaboration, creativity and imagination, critical thinking and problem solving, citizenship, self-efficacy, learning to learn and digital literacy.

In the CBC, one of the learning areas that has been given prominence in the Early Years of learning is Indigenous Language (**IL**) as an important step in nurturing learners' communication and collaborative skills within their social-cultural contexts as provided for in the Kenyan goals of Education. This effort is also in tandem with the Language in Education Policy which stipulates that the medium of instruction in Early Years Education (EYE) should be the learner's first language. Accordingly, KICD has developed a *Learner's Book* and *Teachers' Guide* for Grade 1 learners in a number of indigenous languages in Kenya. The Learner's books are intended to facilitate systematic learning of listening, speaking, reading and writing skills in the target language. The Teachers Guide should be used alongside the learner's book for and is intended to provide a set of methods, techniques, suggested experiences and resources that will facilitate learning and make it interesting for learners at this level.

On behalf of the KICD Council, Management and Staff, I wish to most sincerely thank everyone who contributed to the writing of this Teacher's

Guide in one way or the other. Indeed, the guide is a testament of your invaluable sacrifice. A lot of appreciation also goes to the Development partners who contributed to the funding of the programme that made the writing and distribution process possible; in particular, the World Bank thorough the Kenya Primary Education Equity in Learning Programme (KPEELP. Ultimately, we are very thankful to the Principal Secretary, State Department for Basic Education and the Cabinet Secretary for Education for their invaluable guidance and support to the Institute.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Charles Ong'ondo', with a horizontal line underneath the name.

Prof Charles Ong'ondo PhD., MBS.
DIRECTOR/ CHIEF EXECUTIVE OFFICER
KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

AKIPOTORET

Esubakinitae akarikilam na ang'atela a Kenya itemem ka ng'akiro na Elimunito Ng'italio lu Apolok a Kenya, Ng'akiro Na Apolok Anakisomare ka Ng'itatam Lu Adukor Anakaruban. Elimunit Arekinet na Eweikinit Akisomare Ang'atela atamar echamakina itatamio ng'ide lu isiate akisomare esukul a ng'atela kech. Itatamio ng'atela ng'una erai esabujekit alode alukesiak ani enang'ete Agred na Ng'omwon todeng kidiama, tarau epei a esabujekit alo eseunio. Itemokino bocha ng'ide eyenunete ka achoiyar ekunononu lo akiruoro ng'atela ang'ibukui kech.

Emunikinit akarikilam na ang'atela akiteyenun ng'ide ekunononu lo iirareta, iruorotor, isomakineta ka akigir ng'atela kech. Igititae akitabu a eketataman naka topedo akigang ng'esi aloger alo itatamea ng'ide tochoiyasi ekiyan ka nabo monan anakisomare keng ng'atela alo ng'aren. Echamakina itatamere erukito aapei ka akitabu na ang'ikesomak tosubakinotor na elimunit akarikilam a Gred 1.

Ng'ikiling'a lu emorikinitae kaapei ng'esi apedoror akigiro a akitabu kana. Asaki epotoo alakara kang natukot ang'ikegirak a akitab kana; ka nabo ng'ikunonoi lukasubak akarikilam kotere ng'ikiling'a kech anakigir akitabu naka.

Prof Charles Ong'ondo PhD., MBS.
DIRECTOR/ CHIEF EXECUTIVE OFFICER
KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

Ng'akiro na Eyakasi Nakitab Naka

Foreword	iii
Akipotoret	v
Ekidor Lo A Eking'aren: Awi.....	1
Ekidor Lo A Ng'arei: Esukul Kang.....	6
Ekidor Lo A Ng'auni: Eboyor Lo Ajokon.....	11
Ekidor Lo A Ng'omwon: Asegis.....	16
Ekidor Lo A Ng'akan: Esaa Ka Ng'atiaketa Alokaru	24

AKISIAKINET

Akitabu na eketataman eriyana kapei ka na ang'ide alu eyakasi nakilas na eking'aren. Erai akisomare ng'ide ng'aturkana iwakinit eketataman ng'aren. Erai ng'ide make isomayete ng'akiro na igirir nakitabu na. Ng'akiro na isomakinete ng'ide kechi itanyunete kechi akisomare ng'aturkana alorot aloajokon dir. Akitatamikin ng'ide ng'akiro ng'esi itaanyuni kechi akiyen ng'aturkana alorot alo itemokino.

EGER LO ISOMAKINERE AKITABU A NG'IKESOMAK KA AKITABU A EKETATAMAN KAAPEI

Akitabu na itatamere ng'ide ng'aturkana Anagred ana Eking'aren eyakar ng'idorin ng'itomon ka ng'iarei. Ng'idorin ng'ulu eyakatar ng'akitatameta ang'aturkana ng'oomon: Potu eirasi ka alimun, Potu eruorikisi, Potu esomakisi ka Potu egirakisis. Ekidor cha daang eyakar ng'akiro na itemokino itatamio. Daang na itatamio ng'ide ng'irwa ng'ulu, itemem ka ng'akiro na esubete kech jiik. Ng'asubetea nuku daang esubitae itemem ka ng'arekineta na itatamio ka ng'akiro na echamitae ng'ide toyena. Arumoret Agredi na Eking'aren, echamikina ng'ide daang eyenete akiyan ng'aturkana itemokino dir loger lo esakitere.

Potu Eirasi

Neke ng'esi echamikinitere ikoku daang toyena akiyan ng'akiro ang'aturkana loger lo itemokino. Echamikina ng'ide kane akiirar ng'iturkana temtem. Neke nabo epedoretaapupokin noi sodi toyeneta ng'ide ng'akiro daang na elimunitoe ka ng'una che epupio anadakarina. Ng'irotin daang lu itemem ka ng'akiro na igiritae neke kechi na ikote ta poyo na euriaka, ng'itesinei, ng'ieosio lugelgelae ka ng'akiro daang na ikwaan ng'isautio kechi. Nuku esubete ang'ajep ang'itung'a kisubusu ng'akiro na Turkana.

Potu Eruorikisi

Anatiakunet kane, epedorete ng'ide daang tolimutu ng'akiro a erot alo aiteni dir itorunito nang'ajep na ajokon. Echamikina eketataman king'arak ng'ide tolimutu ng'akiro ang'irotin alu ajokang dir. Eketataman kitatamiki Ng'ide akiyen ng'akiro nakitetiek. Ng'iboro lu itamere ng'ide ka ng'irotin lugelgelae itemokino eketataman iteyen ng'ide sodi kidodiunia ayenutu kechi alo tooma ekiyen. Iyani neke kidiana ng'aboliasinei nagelgelae, ng'itesinei, adith ka ng'akiro na eryan iyanio.

Potu Akisomare

Ing'arakini akisomare ng'ide akiyen ng'agiran nagelagelae ka akiyen ariikin ng'akiro eriyen. Akisomare ang'ide ikeunito ng'isautio, ingarakinit kechi toyena eger lo isomata luche. Ng'esi atamar be eyenete dir kechi akisomare ng'aturkana itemem. Echimikina toloto Ngi'e ng'aren isomate ng'aturkana atipei ka nabo ikunito etoil kechi kidiama. Nakinae ng'ide ng'akitabia nakaalak na isomate toyei akiwapiti kechi alodiye toyenere kepedorito akiyen akisomare ng'aturkana noi. Kisomakis eketataman ng'akiro na ikote; poyo, ng'itesinei lugelgelae, ng'adithio sodi kiirareta kechi kisomata ekisidi.

Potu Egirakisi

Erai Neke ni eyakatar ng'ide alolomu na igirita ng'akiro aurianutu. Igirite ng'ide ang'aletae anapolok ta naachik, akichoro ng'alukata ka akisubu ng'aletae a echoto ka akigirakin ng'asentesi nauriesik. Erai etich eketataman aking'arakin ng'ide kigirikisi ni ajokon nabo tamam akikosakin ibore ng'ini ni igirete kechi. Akigir naka imorinikinit ng'akiro na erai ng'akamatak, ng'asentensi na ilokonyeri nache, etich lo egogong ka loche lopalag wadio. Akitabu na eketataman idodiunit ng'akiro na igirir dir eriyen kwa na echamitor etal. Ng'akiro na esakitae tosubakin niajokon ng'esi akigir ibore ni itemokino ni ikoni; ng'aletae (oi) ka (a), asubakin ang'aletae, arekin ng'aletae kaapei (na elose kidiama ka kwap), akiwakin alolomu ang'aletae, ng'akiro nikaloloman ka akimorikin ng'aletae naapolok ta naachik.

Esal kanuku ka daang, miti esubukinio eriyen alo kidiama ni isiakinitere, ng'esi erai akiyen ng'akiro daang a karikilam kana.

EGER LO ITATAMERE NG'IDE LUKANG'WALAK

Epedori akilas kon torau imorikina ng'ide lu eng'walito ka luche, esakitae eketataman tochoik kech daang kimorik alotooma akisomare. A erot ka ali?

Akiirakin

Ani keyakasi ng'ikesomak lu nyepupete ejok kori lu eyakatar ng'ichan kotere akiirar ng'akiro, taapiya diyete nikech apak na itatamea sodi topedosi akiirar ka achoiyar ng'akiro na ilimunit iyong.

Akiruorikin

Ani keyakasi ng'ikesomak lu iyagayagasi nakilas kon, tasaku esaa lo itatamea kechi make sodi toyenea ng'ichan kech. Epedorete ng'iche tarau ekuriaka, ipedori iyong kigang kechi kitogogong ang'akiro. Idarenete ng'ikesoma apak na etachuneta aking'iset etemokino sodi talakaror eketataman. Nak kechi alolomu aloger alo iyaunitor kechi daang nakisomare. Kisayan ng'ikesomak kidiana akianar luche apaka na ichwang'akineta ng'atachunet. Kitogogong kechi, nyi irama kori nyi iteriang'ak kotere alimun ng'atameta na nyelose ka nache aapei.

Akisomakin

Ani keyakasi ng'ide lu egogong'ikinit akisomakin nakilas kon, kiwaak arekinet na itatamia kechi make nikooyen sodi topedorea akiyen ng'ichan kech. Ani erumor king'olik kepedorete ng'ide ng'ulu king'arakin anakilas kori kesakete akitatamo alosukul italeonitoe. Tasaku ng'ikesomak lu ichanasi akisomakin ng'akirio na igirit yong nabulakibod., kisiboik kechi diyete abulakibod apak na itatamere ng'ide. Ani itatami akisomare ng'akadia na igiritae ng'akiro, kitopolo ng'agiran king'olikinere ejok.

Akigir

Ering'a ng'ikesomak luku nyenang'a ni esubeta etich a ng'akan kech. Esakitae eketataman tochoik atamar ayenut ng'ide akiting ekalam ejok ka akigir ng'akiro echoikinito ng'aletae noi. Erai arekinet naka na esubeta ng'ide etich lo akisak ng'akiro anabokiso, akisub ng'asentensi anyoun ana ebeben tani na agogong a ekunononu. Eriki akitabu naka eger lo ing'arakinea eketataman ng'ide akigir a erot alo eseg na ng'agiran na ejokak. Echamakina ng'akiro na igirio eseunitae kitogogong'ere akigir, aloger kalo: akilokony ng'aletae tosubakinere akiroit, akiluny ng'aletae, akisub

ng'akiro ang'aletae, akigir idodiunit ng'aletae na elose kidiama ka kwap, eger lo egirere echoikinitae alolomu analetae ka anakiro, ka akimoromor ng'aletae naapolok ka naachik.

Kaneni kadaang, ani kitatam eketataman iwapit ng'akiro na elimunitoe anakitabu kana. epedor ng'akiro na esakitae tosubakin anakitatam ang'atela anaturkana kiyokin.

EKIDOR LO A E KING'AREN: AWI

Akiteyen

Erai ekoi lo kidiama Awi. Esakitae ekesoman a Ng'aturkana tolimuunu ng'iboro ka ng'itieng lu eyakasi nawi. Nabo tolimuunu eger lo a emalas a Ng'iturkana. Esakitae ng'ide kiwapa ng'akitatameta a eketataman, nabo toyena alpabet na igirere Ng'aturkana.

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Ng'akaadio na echoritoe ng'iboro ka ng'itieng lu eyakasi nawi.
- Achat na igiritae alpabet na a Ng'aturkana.
- Ng'iboro kire lu eyakasi nawi lu ikote ng'ikopoi, ng'atubwae, ng'akijikoi.
- Ng'iboro lu eyeere kori lu esubere luche, lu ikote echoto.
- Ng'ipensilia lu igirete ng'ikalae.

Natenoyek:

Kiyatak ng'iboro ng'iche lu ikwaan kalu sodi king'arakinotor ng'ide alotich a lo itatamatar.

Ng'arekinet eroko nyitatamikina

- Tochunak ng'iboro lu itatamatar ng'ide ng'akiro kidiama Awi.
- Tosubak ewae lo itatamatar ng'ide, kerai tooma akilas kori nikalapatan.
- Torek eger lo isomaata ng'ide kerai a ng'iarei-rei kori a ng'uuni-uni.
- Torek eger lo eyenunea eketataman atamar esomata ng'ide dir kori eroko.

A. Potu Eirasi

Asubakinet na eking'aren

- a) Idodikini eketataman ng'ide ng'apichae a ng'iboro a lu eya nawi lu ikote ekombe, asaani, ekitanda ka luche.
- b) Ekienyikinete ng'ide ng'apichae sodi tolimosi ng'iboro lu eyakasi napichae.

Asubakinet na ang'arei

Eking'aren, ing'arakini eketataman ekesoman akisemere ng'apiichae. Ing'isi kechi tolimokis luche ibore ni eng'olikis anapichae.

Ekisidi, isisauni eketataman ng'akiro nuku, topupokis ng'ide.

Achau akolong, tonyoutu.

Kapesi kilataros,

Tamata echai,

Kilotasi ng'iboro

Arumoret akisomare ka akipup, king'itana eketataman ng'ide ng'aking'iseta na ikote nuku: Kijoikinito iyong ng'akiro nakisisauna ng'una? Kotere inyo? Isubeene iyong ng'akiro ng'una anawi a?

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

Nak ng'ide etich lo a apupokin ani erumor tolemu a chekilst na eyenere atamar apedosi apupokin ejok.

B. Potu Eruorikisi

Asubakinet na eking'aren

Eeokini eketataman eite loko a etoil alokeng a elope kori alo eyenio alo Turkan. Ani ekisidi nak ng'ikesomak alolomu toeokis ka ng'esi aapei.

Eeos

*Ekarikon : Eyei itokang nawi,
toriipanak chene*

Luche : Eyei nawi

*Ekarikon : Eyei apakang nawi,
toriipanak chene*

Luche : Eyei nawi

*Ekarikon : Eyei atayok nawi,
toriipanak chene*

Luche : Eyei nawi

Epedori eketataman tolimok ng'ikesomak atamar kilochokis ng'irora kech ni elimunitere 'ito, apa, ata' alo eos. Ekisidi toekis eite ng'olo elunyanakinosi.

Natenoyek:

Kidodik ng'ikesomak eger lo eraakar emalas ibore ni ing'arakinit noi ekiyan ang'itung'a.

Asubakinet na ang'arei

Esakitae ng'ide topupokis ani erumor tolimut emalas iriamunoi, etiakai kor elosio akiper.

Ing'arakini eketataman ng'ide kisomakis emalas eger lo igiritere napiichae na echoritoe nakitab.

Natenoyek:

Kidodik ng'ide toyenut eger lo epedoreta kimalas ka luche nataparachu, naparan ka ebong elosio akiper.

Asubakinet na ang'auni

Erai etich loko lo iyatakinitae topedosi ng'ide akisub anawi itatamasi emalas.

Echamakina eketataman king'arak ng'ikesomak toyenut alo kauriak kech eger lo imalatar ng'itung'a ang'atela kech idodiunito arimatoi.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

Nak ng'ikesomak ng'itichisio lugelagelae. Tolimok kechi toboliakis eger lo imalatar ng'itung'a. Epedori eketataman minio ng'ikitetio lukaalak lu epedorea akiyen kitemokino etoil lo emalas (tone), kori kitemem emalas ka lo a itwaan ani imalao ka nabo ng'asaa na a emalas.

C. Potu Akisomare

Asubakinet na eking'aren

King'arak eketataman ng'ikesomak toyenut ng'iboro lu eyakasi nawiyei kech. Epedori ng'esi king'itana kechi ng'aking'iseta.

Ekisidi nak ng'ikesomak alolomu kisemoto ng'apichae anakitab. Echamakina imorimorikinio ng'iboro ng'ulu nyeyena ng'ikesomak aatipei atamar erai ng'ice ng'iboro kori ng'itieng. King'itana ng'ikesomak keya ng'iboro ka ng'itieng ng'ulu nawiyei kech. Epedorete tani tolimut ng'irora a ng'iboro ka ng'itieng.

Asubakinet na ang'arei

Tosubak ng'akaadio na eyakasi ng'apichae ang'iboro ka ng'itieng alu awi. Epedori tani tosubak ng'akaadio na etapakinitae ng'apiichae na ekulunitae anagasetio.

Kidodik ng'ikesomak ng'akaadio anakilas sodi tolimut ibore ni iteete kechi. Kigang ng'ide ludidis topedosi kechi dae aanyun ka alimun ng'iroro ang'iboro alu eng'olikis.

Asubakinet na ang'auni

Erai etich lo iyatakinitae toyenuneta ng'ide ng'akiro ng'achee kidiama awi. Esakitae eketataman kichikak ng'ide ng'akiro na eloose akisub ka ng'auriak anawi, na ikote: aking'itanar ng'irora ang'iboro, ang'itieng ka luche daang lu eyakasi nawi.

King'arak ng'ikesomak toting'a ng'irora ka ng'akiro na ang'ichut kechi anawi ani epote losukul kisisakis luche.

D. Potu Egirakisi

Asubakinet na eking'aren

Eroko nyigirakina tolimok ng'ikesomak tokienyikisi ng'akitabea sodi kigirakis ng'aletae na iteete nalup.

King'arak ng'ide topedosi achoiyar eger lo elugurotor ng'aletae na powel. Tolimok lu ichwang'akinet igirete tobong'onokis sodi toriikis ni ichwang'akina.

Epedorete ng'iche tani torekis ng'imoru luuchik lolaino lu a ng'aletae ana egirakis kechi.

Asubakinet na ang'arei

Kisiak etich loko kotere alimokin ng'ide kitamut eger lo igirere ng'aletae na powel pe iteete.

Kidodik eketataman ng'ikesomak eger lo igirere powel na tete echwang'akinete nabulakibod. Ekisidi tolimok ng'ide kitatamas akigirakin nakitabea kech.

King'arak ng'ide tochoikis noi akigirakin aleta na ebeyo a erot alo ajokon.

Asubakinet na ang'auni

Erai etich loko lo akiwos erangi naletae. Tolimok ng'ikesomak toseut erang'i lo eminasi kechi kiwasakis naletae a erot alo ajokon

Nak kechi achat na igiritae ng'agira na alpabet sodi kiwasakis erangi.

Tolimok tochokis ekiyan ka akisub etich kaapei.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

Nak ng'ide etich lo a akigirakin ani erumor tolemu achekilist na eyenunere atamar apedosi akigirakin ka akiwosakin ng'agiran erangi ejok.

EKIDOR LO A NG'AREI: ESUKUL KANG

Akiteyen

Erai Esukul Kang apei a ng'akiro ana esakit a akarikulum na Agredi ana eking'aren itatamio. Echamakina ng'ide esubete ng'itichisio lu itatamete kechi ng'akiro na eyakasi losukul, na ikote: enipom, ng'itung'a, ng'iboro ka eger lo esakitai ng'ide kiboikinos ejok alosukul.

Epedoros nuku apak na itatamere ng'ide ng'akiro ng'oomwon na edekunitoe: Potu eirasi, Potu Eruorikisi, Potu Esomakisi ka Potu Egirakisi.

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Ng'akaadio na ang'apichae
- Akikap na a ng'agiran
- Asim, akompita, aredio ka luche
- Ng'apiichae

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

- A shedul na isemeere ng'ide esubete etich ang'atukoto kori ang'iarei-rei.
- A chekilst na eyenunere atamar apedosi ng'ide alimun ng'akiro aloger alo itemokino.

A. Potu Eirasi

Asubakinet na eking'aren

Eroko nyepupokina, tolimok ng'ide tokienyikis ng'apiichae na echoritoe nakitab kech. Torek kechi, kiboikinos a ngiarei-rei kiyana kidiama ng'apiichae ng'una.

Totionik noi akigang ng'ikesomak kiruoro a arimatoe ka arukit aapei niajokon emam eng'uring'ur. King'arak kechi tochoikis asoonokin iyanete.

King'arak ng'ikesomak tochoiyasi ng'achoron na ikwaan ka ekanyerit, elap kor akolong.

Asubakinet na ang'arei

Echamakina eketataman torek ng'ide kiboikinos ang'iarei-rei eroko nyesuba etich. King'arak kechi toyena atamar esakitae na isomakinea ipei kililing niche topupok.

Tolimok kechi atamar esakitae kisomakis ng'aletae na eyakasi tooma ng'apichae na echoritoe ng'akanyer, ng'ilapio ka akolong. Eyakasi ng'apichae nuku a Asubakinet ana Eking'aren.

Nak ng'ikesomak alolomu tolunyas isomanakinete ng'akiro na eya napicha. Toriik ekesoman lo ichwang'akini isomakinit.

Asubakinet na ang'auni

Kiboikinos ng'ide a ng'iarei-rei king'arakinea eketataman kechi akisub etich loko.

Tolimok ng'ikesomak atamar esakitae kechi tochunakis ng'ide ng'agiran na eyakasi napichae na ikwan tosubakis akiroit, loger loko: ng'akanyer aapei, ng'ilapio aapei ka ng'akolong'a aapei.

Kisomakis ng'ide ng'akiro na asubakis sodi topupokinito luche. Lu ichwang'akinito king'arakinae.

Tochoik eketataman kitogogong ng'ikesomak toyenuneta akiruoro ka alimun ng'akiro along'aren luche emakatar akurian.

B. Potu Eruorikisi

Asubakinet na eking'aren

Eking'aren, torek ng'ide kiboikinos ang'iarei-rei tosubakineta etich. Kidodik kechi atamar tosubakis ng'akichiket na elimokini kechi eketataman, na ikote; kiboikin, towo, kipung'ar, kimuj, kigirak ka nache.

Nak alolomu kiyana kidiama ng'akichiket na ikote 'kiboikin', 'kape nakilas', 'kisuta abulakibod.' Kiseme kechi esubete loger lo elimunitor eketataman.

King'it ng'ide kiyana kidiama ajokis a akiwapakin ng'akichiket a eketataman. King'arak ng'ide kikeut ng'itamen kech, eboyor loajokon ka ekisil erukito.

Asubakinet na ang'arei

Tolimok ng'ide tokienyikisi ng'apiichae na eyakasi nakitab kech.

King'it kechi tolimut ng'akiro na esaki eketataman Ekai tosub. King'arak toyenut atamar esaki eketataman Ekai towo.

King'arak kechi kitetemikis asubakin ng'akiro na ebala eketataman Ekai tosubak. Kitatamik kechi toyena atamar idodiunit akisub loger lo kichikakinitere arimatoi.

Esakitae ng'ide toyenut ng'irotin ng'iche lu idodiunere arimatoe ka ajokis akiwap ng'akiro na ebala eketataman.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

- Ng'aking'iseta na a eketataman ka na a ng'ide.
- Afail ang'asubeta a ng'ide idodiunito eger lo iwapitotor etich lo ebala eketataman tosuba.
- Akiwap a rubrik na eyenere atamar ayenut ng'ide ibore ni isomaate.

C. Potu Esomakisi

Asubakinet na eking'aren

Tolimok ng'ide tochunakinos ang'atukoto anaachik sodi tosubeta etich loko. Kichikak kech atamar esakitae kisemoto ng'apichae na eyakasi nakitabu kech.

Ekisidi, nak ng'ikesomak alolomu tolimut ng'irora ang'iboro alu echoritoe nakitabu. Esakitae kikeut ng'irora elimunete sodi toriikinere kichwang'akinito elimunito.

Tochoik ng'ikesomak toyenut elimune ekiro a iborosit ejok. Ing'arakini neni kechi toyenut akiruoro kori alimun.

Asubakinet na ang'arei

Kitatamik ng'ide toyenut atamar ejok alimun ekiroit kori ekiro a ibore loger lo esakitae kori igiritere. Eduki alimun akiroit kori ekiro ejok ekiyan a itung'unan.

Nak kechi alolomu kisomakis ng'irora ikeunito etoil. Esakitae eketataman tochoik eger lo elimunito ikoku akiroit. Epedorete tobong'onokis isomaate, kori kisomanakis along'aren luche.

Ani esomaate ng'ide, king'arak kechi toyenut ekiyan. Esal, tolimok ng'ikesomak gigrakis ng'akiro nakitabea kechi.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

- Aratil na idodiunit ni anang'a ng'ide alotooma eyenut akisomare ng'agiran ang'akiro.
- A ruburik na idodiunit ni anang'a ng'ide alotooma ayenut akisomare ng'agiran ang'akiro.

D. Potu Egirakisi

Asubakinet na eking'aren

Tolimok ng'ide toyenut atamar ebeben akisomare ng'agiran na igiritae ejok. Loger ng'olo esakitae kechi taanyut akigir ng'agiran ejok.

Nak kechi alolomu king'olikis ng'akiro na igirakinitae nakitabu na ang'ikesomak. Kidodik ng'ide kigirakis ng'akiro na eyakasi nakitabu nalup.

Epedorete lu ebebenikinit akigir arekin ng'imoru luuchik nalup idodiunito ng'akiro na igirakinito kechi.

Ani esubete ng'ikesomak etich, king'arak kechi toyenut atamar ing'arakinete ng'agiran na ajokak ituan akipotor ekoi ang'agiran.

Asubakinet na ang'arei

Tolimok ng'ide atamar eyakar akiroit ng'aletae na epedorete kisomaun kitemokinor. Apak na emakatar ng'aletae ng'ache nyepedor kisomaun ejok.

Nak ng'ikesomak alolomu tokienyikis ng'akiro na eyakatar ng'ang'echelei anakitabu sodi tasakut ng'aletae na elemaritae. Ekisidi kigirakis ng'akiro ng'una nakitabea kech ilelebito ng'ang'echelei ejok.

Tokienyik ng'agiran kech sodi toriik keyei ekesoman ichwang'akinit igirit.

Eger lo eyenunere atamar esomata ngide

- Topupok ng'ide ebong'onokinet akigir tanang ni eanyuneta akigir ejok.
- Akiwakin ng'agiran ang'ide napotifolio.
- A ruburik na idodiunit ni anang'a ng'ide alotooma ayenut akigirakin ng'akiro na itemokino nang'echele na eya nagiran.

EKIDOR LO A NG'AUNI: EBOYOR LO AJOKON

Akiteyen

Alotooma ng'akiro na a Eboyor a lo Ajokon, esakitae ng'ikesomak kitatamas kidiama; akidodiun alakara, arimakin, enape ka ng'asubeta na ejokok anadakarín. Itatamasi ng'ikesomak ng'irotin daang kidiama Eboyor lo Ajokon anarekineta ana esubakinitae iwapapa ka: potu eirasi, potu eruoríkisi, potu esomakis ka potu egrakísi. Esakitae eketataman kigang ka ariikin ng'ikesomak toyenuneta. Erekinio ng'ikesomak ang'iarei kori ang'atukoto isomaate.

A. Potu Eirasi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Akikapu na eyakasi ng'akiro
- Ekayanan kori ekunonoit ng'akiro
- Arede, akompita kori asim

Asubakinet na eking'aren

Kitatamik eketataman ng'ide toyen ajokis a apupokin ka akiirar ng'akiro na elimunit itung'unan kotere ayenun na elimunitoe. Epedorete ng'ide kisisaut ibore ni esubakini itwan niti iruoro niche.

Ekisidi, kismak eketataman ng'akiro na eyakasi nakitabu sodi topupokis ng'ide. Tobong'onok kiirareta ng'ide lojojokon. Kisitamu kechi atamar isidiunosi ng'aking'iseta.

King'itana ng'ide ng'aking'iseta kidiama ng'akiro na tete apupete sodi toyenere kechoiyarito.

Ng'atachunet

- a) Elimunitoe Ekiru, Napeyok, apakech, ng'akile ka ekiruor lo arimatoi
- b) Ekiru, Napeyok ka apakech
- c) Ejok noi apa, ejok noi ipoolote

Asubakinet na ang'arei

Eroko nyeloto akitatam, taanyu eketataman ekunonoit king'arak ng'esi kirekoding'a ekiyan lo eyakar arimatoi. Tochoik ekiyan ng'olo atamar tarau ng'akiro na eyakatar arimatoe alotung'a ng'esi eyakasi.

Kisidong'ak arekod ngina anakilas kiirasi ng'ikesomak. Epedori tani eketataman akisisaun ekiyan ng'olo kori toriku ekunonoit lo isisauni.

King'arak ng'ikesomak topupokis ka akiirakin ekiyan ng'olo edetarito ng'aki. Ekisidi nak alolomu kisisaut ekiyan ng'olo. Kitatamik ng'ide toyena atamar epedori ayenut ng'akompitae king'arak kechi anakisomare.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

- King'itana eketatama ng'ikesomak anang'ajep anaturkanait.
- Akisigirakin ng'ikesomak ng'akiro na esubeta.
- Akipup ng'ide iyanete ang'aturkana.

B. Potu Eruorikisi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Akikap na eyakasi ng'akadio na ang'akiro.
- A dikishonari ang'ide na ing'arakini kechi aking'olikin ng'akiro na eyakasi lokoi.
- Ng'akitabea na a ng'ikoyo kori poyo na ing'arakinete ekesoman.
- Arede, asim kori akompita

Asubakinet na eking'aren

King'arak ng'ikesomak toitakis eite lo igiritae nakitabu ang'ikesomak. Tolimok kisiaut kisomakis ani ekisidi toitakis aapei.

King'itana ng'ikesomak kidiama ng'akiro na eyakasi tooma eite ng'olo. Kidodik ng'ikesomak eger lo eseuneta ng'akiro na idodiunito arimatoi aloite kang'olo, na ikote: Kipeyounitae, kape niajokon, alakara noi, nakinai alolomu, torimakinae, Kori ng'akiro na esubete ng'itung'a idodiunito arimatoi imalasi.

Nak kechi alolomu tolimut ng'akiro naapolok na itatami eite ng'olo.

Esakitae eketataman tochoik noi akiteyenun ng'ikesomak arukitene loajokon ka luche alokiyan ka ng'asubeta.

Asubakinet na ang'arei

Toseu ng'ide ng'iarei sodi taratakinos ng'irora lube Ekai ka Napeyok. Tolimok kechi tosubakis ka akiruorikin loger lo iyaneta Ekai ka Napeyok anagiran ana eya nakitabu ang'ikesomak. Toseunu ng'ide ang'aloso esubete etich loko.

Toberakin kichikak tobong'onokis akisomare eroko nyeloto ng'aren luche. Totionik eketataman alunyuluny ng'ide iyanete niti eboliata toyenuneta akisub etich aapei emam eng'uring'ur ka akitojok ekiruor kech.

Ekisidi tama yong ng'ikesomak toseut ng'akiro na idodiunito arimatoi na ikote: Nakinai alolom, kare cha, torimakinae, alakara noi, kipeyonunitoe. Kimiek ng'ikesomak tolimut ng'akiro ng'ache na idodiunito arimatoi. Ing'arak ng'ide kireut ng'atameta ka achwanu ka ayenun aking'arakin apak na ang'ichan.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

- Apotipolio na ikachakinio ng'ieosio lu igiritae, ng'agiran na eseunitae kori ng'apichae na eramio iruorosi ng'ide
- Ng'aking'iset ka ng'atachunet ang'ide kori eketataman

C. Potu Esomakisi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Ng'ieosio lu eoi anawiyei
- Adikishonari na a ng'ide
- Apidio, arede kori arekod

Asubakinet na eking'aren

Eking'aren torek ng'ide ang'iarei sodi tolimok atamar esakitae kechi kesemoto ng'apichae tochoiyasi. Nak kechi alolomu tokienyikis ng'apichae na eya nakitabu ang'ikesomak. King'it kechi tolimut ibore ni itete anapichae. Loger loko: ng'ide eboliata, awana idia anabolia, ang'aa ikoku emulang ka ng'atameta nache na elimunete ng'ide.

Tolimok kechi tolunyas isomate ng'agiran na eyakasi lokurudo lo eya ng'akiro na elimunit itwan. Topupok ng'ide isomakinito king'arak lu edidis. Totionik ng'ide toyenut atamar ejok aking'arakin ng'ikang'walak ka ng'itung'a lu ewanana loger a idia ani abolia tadakar. Ng'akiro nuku na esubete ng'ikesomak anapichae kechi ing'arakinete kechi tarata ng'itung'a le eyakatar ajokis ka arimatoi.

Asubakinet na a ng'aarei

Tasaku eeos edio lo eyenete ng'ide kitoeok, akisikwanet: Ekolita nyemun, ilugulugo elosia...

Ekisidi kitoeok ng'ide eeos lo iruoro kidiama arimatoi, lo eyei nakitabu ang'ikesomak. King'it ng'ikesomak toseut ng'akiro na idodiunito arimatoi alo eeos. Kigirak ng'esi ng'una na blakabod.

Toseunu ng'ide kisomakis ng'akiro ng'una along'aren luche. Topupok kechi isomakinete ng'agiran ng'una sodi kigang kechi kisomakis.

Ng'akiro natenoyek ng'esi atamar echamitae eketataman ing'arakini ng'ide kikeut ekunononu kech anaeore ka akitam ng'ieosio.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

- Achekilist a ng'iborei kori a ng'akiro ana esakitae ng'ide toyenut.
- Arekinet na ing'olikenere keyenunito ng'ikesomak akisub etich lo einakinetae.
- Tosubak eeos sodi kirekoding'ae

D. Potu Egirakisi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Achat na eyakasi ng'akiro na igiritae itemokinitoe ng'aletae ka nape nyitemokinitoe.
- Adikishonary na ang'aturkana
- Apidio, asim kori akompita

Asubakinet na eking'aren

Kisiak kotere alimoki ng'ide ang'iarei tosoonokinos isomanakinosi ng'akiro na eyakasi nakitabu.

Ekisidi, tolimok ng'ide atamar esakitae kechi todetasi ng'aki topedoreta akiirar ng'akiro na echamakina kigirakis. Kitatamik kechi atamar ejok ekienyikin ituan esaa lo iruoror ka akililing chok.

Nak kechi alolomu tolemut akitabu ka ekalamu sodi kigirakis ng'akiro na ilimuni iyong. Tobong'ok ng'akiro ilimuni a etoil alo ikeuna sodi kiirareta ng'ide. Ng'akiro ng'una kechi nuku: *alakara, kare cha, torimakinaa, kipeyonunitoe ka nakinai alolomu.*

Kichok ng'agiran ang'ide kigirito ng'akiro itemokino. Tokienyik ng'aletae kitemokinito ng'apacholei na alokiding ng'agiran. King'arak lu epotikinit etich toyenut.

Asubakinet na ang'arei

Kidodik ng'ikesomak atamar esakitae kechi kileleba ng'ang'echelei na eyakasi nasentensi. Esakitae kechi toseut akiroit na itojoki asentensi noi. Eraakasi ng'akiro ng'una kidiama arimatoi.

Kigang ng'ikesomak toseut apei ang'akiro ana eyekasi ni elegeritae kilelebeta asentensi.

Toripak ng'agiran kech kejokak ani erumor king'arak lu egogong'ikinit etich. Tochoik akiteyen ng'ide ariikin ka akitemokin akiroit igirio.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

- Ng'aking'iseta seta ka ng'atuchunet king'olikinire eger lo ayenunea ekeso-man ibore.
- Achekilist na ing'olikinere ng'akiro nuku:
 - a) Akigirakin ka akileleb ng'asentensi kidiama arimatoi.
 - b) Akiirar ka akigirakin akiroit ang'agiran ana itemokino.

EKIDOR LO A NG'OMWON: ASEGIS

Akiteyen

Erai ng'akiro kidiama asegis aitwan ani ang'iturkana. Aluepupete elimunete ng'ide ng'akiro na a asegis neyakasi loyowos. Tolemutu nabo ng'ide ng'iteisinei ka ng'iyowosio kech lu itatamete kidiama asegis. Alowae akiyan, echamitae ng'ide tolimunutu ng'akiro na ayakasi nagiran asegis. Alowae alo akisomare, echamitae ng'ide, kisomakisi ng'akigiran nauriyesik na asegis. Alowae alo akigir, tolemutu ng'ide alowae kech ng'akiran na asegis euriaka.

Ng'arekinet nayakasi eroko nyitatamikina

Kiwaak ng'iboro daang lu isomata ng'ide Lokidor loko. Tosubaki eriyen nisomata ng'ide. Ani kerai tooma akilas, tolimu kong'ina. Ng'ide cha daang lu kang'walak deng tosubak nikech ni isomata eriyen kong'ina. Toseu nabo ng'iretin lu iteere eger lo isomata ng'ide.

Potu Eirasi

Ng'iboro lu ing'arakinito ak

isomare

- Emakas, Asekon, Akifagio, Eworu
- Apicha naitoduinit ng'ide lu asegak
- Tochorokisi ng'ide ng'apichae ang'iboro kalu: (Emakas, Asekon, Apiet, Eworu).

Asubakinet na a eking'aren

a). Toeok eos lo eyei nakitabu na kus.

Anyakai ayong akitoe,

Aseger akituk kang,

Nyakaa, nyakaa, nyakaa.

*Abanyari ayong ng'itim,
Aleliar akou kang,
Kular, kular, kular.*

Atachunet

- i. Anyakaa Asekon itojoki akituk
- ii. Isubusi akou

Asubakinet na ang'arei

a). Topupokisi eite loko.

*Na anyouni ayong natarach,
Elata ereet ka akuan,
Tabanya ng'itim dae,
Atoseger, atoseger, atoseger.*

*Na adolio ayong loskul,
Atopia akilas kang,
Elata ng'akan dae,
Atoseger, atoseger, atoseger.*

Ng'atachunet

Natapach

- i. Kilata ereet ka akuan
- ii. Tabanya ng'itim

Losukul

- i. Topia akilas
- ii. Kilata ng'akan

Asubakinet na ang'auni

Tolimoki ng'ide kisisakis eger loesubete kechi anapichae ana eyakasi nakitabu kechi loger elimunitotor ng'agiran nuku;

- a) *Elosi ayong ereet Kang*
- b) *Elosi ayong eoru kang*
- c) *Emukit ayong akituk kang na awalakina*
- d) *Kabanyo ayong akou.*

Tolimutu ng'ide ng'akiro na eking'aren na eyakasi nakitabia kechi ang'atukoto ani erumorete, tolimunutu ang'ipepei. Echamitae ng'ide toyena alimununi ng'akiro nijokon toyenere atamar akitogogong lokojokon.

Tobong'onokis ng'ide ng'akiro ng'una isomate ape; lupe nyisomaite daang torikorae ng'aren sodi toyena. Kitodiki kechi atamar ejokaka ng'akiro na esubete kechi. Kitodiun atamar eminasi ng'ide eger lo a isomata kechi kaapei ing'aranakina.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

Tosubak eketataman achekilist na itodiuni achoanu ang'ide ng'akiro na itatamio kechi.

Echamitae acheklisti eyakar ng'akiro nuku.

- i) Ng'irora arikor a Esukul: Ekiro Esukul, Ekiro eketaman, a gred, ng'aturkana, ka ng'ataree.
- ii) Ngilainio lu igitir Ekiro a Ikoku, achoanutu ang'ide, ng'itamen ka ng'akiro na ajokak
- iii) Ibere ni ikoni a Sanduku naelimunit iteni kori alioko

Ng'irotin lu eyenere atamar eyenete ng'ige kisomata kechi lu

- Aking'itanar ng'kiro ka atachunet
- Akenyikin ang'akonyen

B. Potu Eruorikisi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Emakas, Asekon, Amukat, Apiet, Esabuni and Aworu
- Eos lo asegis
- A picha aikoku ani asegan
- Ng'akadio na ang'ag'iran

Asubakinet na eking'aren

King'arak eketataman ng'ide tolimutu ng'akiro nuku; emakas, asekon, Amukat, a brush, esabuni ka aworu.

Tolimoki eketataman ng'ide kisomata ng'akiro ng'una a etoil alo ikeunitae

Kisomata ng'ide ng'akiro ng'una edodito ang'imoyo kechi.

Tolimoki eketataman kechi kisomata ng'akiro ng'una eriyen.

Kigirak eketaman ng'akiro ng'una nakadiokisomata ng'ide. Ekisidi kigirakinae nakompita kori anasimu kisomata ng'ide atukot ka ng'ipepei.

Ani isomate ng'ide ng'akiro, kiyokie eketataman eger lo isomata kechi eriyen. Toyana atamar isomate ng'akiro ng'una niajokon ikeunito eger lo itemokino anapichae.

Kisomata ng'ide tani anakompita kori anasimu. Kikeunos ng'ide torata lu eyenete ng'akiro. Toyena nabo kechi akimor akisomare ng'akiro na eyakasi nakompita kori anasimu.

Asubakinet na ang'arei

Kidodik eketataman ng'ide a picha a ikoku ana enapit ng'iworui keng lua asegak. Nabo ebanyit nabo akou keng, ilotarit ng'akan tanipite ng'amuk na asegak. Nyenapit ikoku ng'iworui a eskul. Enapit ng'iworui keng lua asegak.

King'it eketataman ng'ide atamar inyo itete kechi anapichae kang'ina?

Kiyanakisi ng'ide ang'iare ani erimor tolimokis luche anakilas.

Kirekoding'ae ng'isautio ang'ide sodi ekisidi yaasi kechi topupokisi ka ng'ikaauriak kechi. Tarama eketataman ng'apichae a ekiyan ang'ide totapak nakilas.

Tochoikisi ng'ide ibore nia erai asegis tani esubete iyanete kechi.

Taanyutu ng'ide akiyen ekiyan ka arukiti isomate kaapei. Ng'apichae deng ka ng'iturubei ang'ide kiwakinae nakompita kori nasimu toyenata ng'ide tani akompita kori asimu.

Yaarae ng'apichae ang'ide kidodikinae ng'ikaureak. Ng'akiro arimatoi deng toyana ng'ide aloger erukitetor isomate.

Asubakinet na ang'auni

Kitatamik eketataman ng'ide eos lo eyei nakitabu kech. Tobong'onokis ng'ide eos ng'olo sodi toyena kire. Toeokis ng'ide eos lo elimuniti ng'akiro na asegis: emakas, akilatar akuan, akilatar ereet, asegis ang'iworui, akilatar ng'akan ka akitubu ng'imogor.

Toeoto daang erai a kilas, anie eyanyunete, toeoto ang'ipepei. Echamitae ng'ide toyena alimunun ng'akiro eriyan kori kire.

Toyena kechi ajokis aliwor ng'ide lua asegak kotere ayenun erot loajokon ka akisubu ng'akiro na itemokino.

Eger lo eyenunere atamar ayana ng'ide akisomare

Echamitae eketataman echoikinit akisomare angi'de. Tolimu eketaman arekinete naisemere toyenete eger lo iyanata ng'ide. Eyei nabo achoikinit ng'ide alodie tani eosi echamikina toyena noi atamar ayen ng'akiro na igirir neni.

Ng'akiro na erukito ka arekinete naisemere kechi nuku:

- Inyo iyana eketataman akiroit na esaki a lo diye?
- Inyo anyu ng'esi alo diye echamit king'arakinere?
- Inyo egirak ngesi?
- Esain a eketataman ka ng'itare

Ng'irotin lu eyenere atamar eyenete ng'ige kisomata kechi lu

- *Aking'itanar ng'akiro ka atachunet*
- *Akenyikin ang'akonyen*

C. Potu Esomakisi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Emakas, akisutet na ang'amuk, ng'amuk, eworu, asekon
- Apicha na asegis.
- A rekod na eyakasi ng'ieosinei kidiama asegis

Asubakinet na eking'aren

Tolimoki eketataman ng'ide king'olikis a picha na eyei nakitabu kechi. Tolimok nabo ng'esi ng'ide kiyanakis anakilas. Toyena ng'ide atamar ejok aking'aranakin luche eroko akisiakin akisomare eger lo idodiunitor ng'apichae na ekulere ng'imoyo ka akilatar ikoku. Echamitae ng'ide ka luche toyena akitenen ng'akiro na iyanete eriyen.

Asubakinet na ang'arei

Tolimok eketataman ng'ide kisomata ekoi lo igiritae nakitabu kechi. Toseu eketataman ng'aking'iseta ng'auni na elimunitoe alokoi kang'olo.

King'it eketataman ng'ide tolimutu ekoi lotete esomate; ani erumor kigirakis kechi ekoi ng'olo nakitabia kechi. Echamitae toyena ng'ide akiirar ng'akiro na isomate ka achoiyar.

Ejokak ng'ide lu eyakatar ng'atameta na ing'arakinete kechi ka luche tani bo pe kitatamitae dae.

Echamitae ng'ide ikeuna, pe kerai lu elilimiorito dae.

Alo itesinei a luarei, toseu eketataman ng'aking'iseta ng'auni na ang'atameta ka akisikwaan. Tolimok ng'esi ng'ide inyo esakitae toyena anaking'iseta kang'una.

Eger lo eyenunere atamar ayana ng'ide akisomare ng'esi loko:

- Kigirakis ibore ni eyenete kire nakitabia kechi.
- Tolimutu ibore ni eyete dir iyokino.
- Tosubak eketataman a ruburik na eyanea atamar achoiyasi ng'ide ng'akiro na asegis imorikinit a ruburik ka acheklisti.

D. Potu Egirakisi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Ng'iboro lu ikote akichanuo, asekon na a ekitoe ananyakaa, akisutaret na ang'amuk, akitambaa na isanitaare ereet.
- Ng'apichae nachorakina na idodiunito ng'asubeta na a asegis.
- Ngikalae lukalamia ka lu a ng'akipi.

Asubakinet na aeking'aren

Tolimok ng'ide kigirakisi ng'asentensi nauriyesik kidiama ng'iboro ng'ulu elimunitoe. Nabo kiyana ng'ide make a ng'atukoto kidiama ng'iboro ng'ulu. Epedorete atamar:

- a) Erai esabuni lo ilotare.
- b) Ekeri ayong ng'itim akichanuo.
- c) Elasi ayong ng'akan ang'akipi.
- d) Elasi ayong ngiworui kang
- e) Elasi ayong akuan kang

Asubakinet na ang'arei

Tolimok n'ide tochorokis n'apiichae na eyakasi nakitabia kechi ani erumor kiwasakisi ng'irangi lugelagelae. Tobuwak ng'ide alakara kotere etich ng'olo tani bo pekejokak ng'iboro lu echorito kechi. Tochorokisi a ng'irangii a lugelagelae sodi kidodiuneta ayenutu ka akitamuni ng'akiro ng'ache nakitetek.

Eyenunete ng'ide akirichakin etich eger lo esubakinet kechi ng'itichisio lu ebeyo tosubakisi ka ainakin eketataman etich kechi lo arumosi akisubu.

Tolimok ng'ide kidodikis ng'ikaoria ng'achoron ng'una kech. Ing'arakinit toliwor ng'ikaoria echoyarito eger lo itatamasi ng'ide ka akiyen ng'ainakineta na eyakatar ng'ide.

Asubakinet na ang'auni

Kidodik ng'ide eger lo igirakineta ng'akiro nakitabia kechi. Ani keyei akompyuta, eliwor ng'esi igirere. Ing'arakini akiyen ekigire nakompita ka asimu.

Eyenurete ng'ide achoiyar akisomare anakompita ka ng'iboro luche lu erai dijital sodi nyeebwang'a kori nyiilocho eger kech.

Kidodik ng'ide akigirakin ng'agiran isomakinito.

Eger lo eyenurete atamar esomata ng'ide

- Kiyatak ng'itichisio ng'iche toyenia atamar apedosi ng'ide akigir ng'akiro na idodiunito asegis.
- Tolimok ng'ide kiwaakis ng'achoran kechi ka ng'agiran kech napotipolio.

EKIDOR LO ANG'AKAN: ESAA KA NG'ATIAKETA ALOKARU

Akiteyen

Ng'akiro na epolok alokoi kalo ng'esi ayenun esaa ka ng'atiaketa alokaru. Ng'akiro nuku kechi igang'ito akitatamo ang'akiro anatenoyek anabe akiirar, akiruoro, akisomare ka akigiri ng'aturkana. Ing'arakini akiirar ng'ide tochoiyasi atachun ng'akiro; noi akisub loger lo ebalasi ng'akichiket itemem ka esaa ka ng'atiaketa alokaru. Ing'arakini ekunonu a akiruorikin alimun ng'akiro itemokino. Ani anikisomare, epedorete ng'ikesomak tatachut ng'aking'iseta na itetem ka esaa lo elimunitoe alokoi. Iteyenui etich lo akigir ng'ide tochoiyasi akigir ng'agiran kidiama esaa.

Eroko nyisiakina akitatam

Tochunak ng'iboro dang lu esakitae kismaare wapei. Torek eger lo itatamere kori isomaata ng'ikesomak. Ani keyei ekunonoit esakitae, torek abunere keng eking'aren. Ani kerai nakilas itatamire ng'ide, torek. Eking'aren, tosubak ng'iboro dang lu esakitae king'arakis eketataman akichok akitatamo a ng'ide.

A. Potu Atopupokisi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Akitabu na a ng'ide.
- Ng'apiichae ang'iboro
- Esaa kire
- Achat na idodiunit ng'arwa, na ewik ka ng'atiaketa alokaru
- Achat na idodiunit ng'ilapio ka ng'atieketa alokaru

Asubakinet na eking'aren

Tolimok ng'ide kismoto ng'apichae sodi tolimut atamar inyo eng'olikis kechi. King'arak kechi tochoiyasi akiyen esaa ka alimun ng'akiro na esubio nataparachu, naparaan ka ebong. Kitatamik tani emalas lo a ataparachu, naparan ka ebong.

Epedori eketataman akitoboliakin ng'ide, tolunyanakin ang'atukoto akisomakin ng'agiran na eyakasi kwap ng'apichae lu eyakasi nakitabu. Epedorete tani tochorokis esaa.

Tochoik eketataman ng'ide toyenuneta eger lo epupokineta ka akiyen ng'asaa. Esakitae ng'ide toyenut akiwaakin arimatoi ka amina niti esubete etich loko. Echamakina etich loko itatamuni ng'ide ayenun ajokis ang'iboro alu etekinolojia; esaa, arede, asimu ka luche.

Asubakinet na ang'arei

King'arak eketataman ng'ide akisomakin ka akirukokin eos lo eyei nakitabu ang'ikesomak. Esakitae nak eketataman ng'ide alolomu na itemokino toboliakis eosi along'aren akilas.

King'itana ng'ide kidiama ng'akiro na elimunit eos atamar esubia anasaain. Akisikwanet: Na enang'ia ebong kidorokinoe akimuj.

Totionik akiteyen ng'ide kidiama akiruko eos along'aren luche toriamuneta atitinyu. Kimiek ng'ide tolimutu ng'itichisio ng'iche lu esubeeneo anawi ka losukul itemem ka ng'asain.

Tolimok ng'ide kirukokis eite ng'olo eyakasi nawi kiirasi ng'ikauriak, toyena na esubasi alosukul, king'arakineta ng'ide anakisomare.

Erai tokona asait apei,

Kapana emuja epaaran.

Erai tokona ng'asain ng'omwon,

Kapana eyang'asi

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

- Arekin ng'aking'iseta ka ng'atachunet kidiama eite ng'olo.
- Asubakin ashedul na ing'arakini eketataman kisme ng'ide epupete.

B. Potu Eruorikisi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Esaa kire.
- Ng'apiichae na idodiuniti esaa, akamu ka akiporo.
- Achat na igiritae ng'asain, akamu ka akiporo.
- Akaad na igiritae ng'akiro
- Eite lo idodiunit akamu ka akiporo.

Asubakinet na eking'aren

Kisirukok ng'ide eos edio lu eyenete kechi eroko ny'itatamikina eite lo eyei nakitabu. Ekisidi, kigirak eos nabao sodi king'olikineta ng'ide daang.

Eite

Na-aapei, apei akine

Na-angaarei, eriyen elote

Na- angauni, angaun ngitak

Na-agoomwon, kimwon sua

Na-angakan, kekanikanitae.

Jumamos, ejuljulakin

Jumapili, edwar epilipil.

Kitamik ng'ide eos sodi kidodik kechi eger lo esakitere imarakinio. Tochoik epite lo irukotor ng'ide eos ng'olo. Kimiek ng'ide tobong'okis irukosi eos toyenut daang.

King'arak ng'ide toyenun lojojokon ekunononu lo aeokin ka arekin eos. Esakitae ng'ide tochoikis aanyun achuanu kor aosou na epedoreta ariamun aking'arakenet apak na esaketa.

Asubakinet na ang'arei

Tolimok ng'ide tokienyikis ng'apiichae na eyakasi nakitabu ani erumor kisisaut ng'itichisio lu esubete ng'itung'a ng'irwa lu a akamu ka akiporo.

King'itana ng'ikesomak ang'aking'iseta ana eyakasi nakitab a ng'ide. Ng'atachunet na itemokino kechi nuku:

- a) *Apicha na idodiunit akiporo ka naidodiunit akamu. Eyakasi ng'itung'a, ng'aatuk, amana, ng'ikito ka luche.*
- b) *Iruyete ng'ibaren, ewadio ng'akaree, elemio ng'amanat ka luche.*
- c) *Itao ng'amanat, echudio ng'inya, elepio ng'ibaren ka luche*

Kitogogong ng'ide lukakurianak kotere akiruoro along'aren luche, kikeu ng'itai kech topedosi akiruorikin ejok.

Esakitae eketataman king'arakini ng'ide toyena apupokin, akiyanakin ka atachun ng'aking'iseta, sodi kikeun akiyana kech ka aking'aranakina alotichisio. Nabo, eyenunete akitamun atamet na ing'arakini esaa lo a ng'ichan.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

- Torek ng'aking'iseta na ing'isio ng'ide kidiama eite.
- Tosubak ashedul na ing'arakini eketataman akisemere keyenete ng'ide apupokin ng'akichiket na a eketataman loger lo esakitere, na ikote ori elosere abolia, akisomare kori akiper.

C. Potu Esomakisi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Ng'apiichae na idodiunito esaa, akamu ka akiporo
- Achat na igiritae ng'agiran kidiama esaa, akamu ka akiporo
- Akikapu na eya ng'akaadio na igiritae ng'akiro
- Ng'akitabia

Asubakinet na eking'aren

Erai etich loko itatamatar ng'ide akisomare ng'akiro, esakitae toseutu akiroit anakikapu an eyei nakitabu sodi kisomakis.

Ang'ipei-pei, tolimok ng'ikesomak tonyounut toloto ng'aren akilas, toseu akaad anakikapu ani erumor kisomak akiroit na igiritae a etoil alo ikeuna. Eraakasi ng'ikiro na igiritae nakaadio ng'irora ang'ilapio a ekaru.

Apak na isomakinia ikoku, esakitae luche ka eketataman epupokinito toyeneta atamar esomak ejok kori emam. Ikoku ni ichwang'akini tanyara lopaekeng king'arak ng'esi akisomakin. Esakitae eketataman, totionik akitatamun ng'ide tolemasi akurianu isomakin, ekiruor ejok aka amina alokiding kech isomakinete.

Asubakinet na ang'arei

Echamakina etich loko itatami ng'ide akisomakin ng'asentensi nauriyesik, topedoreta ng'ide akiruorikin kikobareta ng'itamem kech alokiyan kori anagiran.

Kitatamik ng'ide toyena atamar ng'akiro kechi ekodakinio sodi tosubakis asentensi. Kigirak ng'asentensi nabao king'olikineta ng'ide daang sodi toseunu ng'ikesomak kismakis. Toriik ng'ide lu ichanasi kotere akisomare topedoreta aanyun akisomare ejok topedorea akiyen ibore ni elimunitoe.

Akirikakinet akisomare, king'it ng'ikesomak ng'aking'iseta na ikote neke: Epereneo ng'oni ai? Eloseneo ng'oni losukul ali? Ori elosere akiyang'ar egolio esukul? Ori eleme amana?

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

Ng'aking'iseta ka ng'atachunet na ang'ide ka eketataman.

Acheklist na eyenunere atamar apedosi ng'ide ayenun esaa kori emam.

Aratil na idodiuni atamar ayana ng'ide akisomakin ng'agiran ejok. Tooma aratio pena ng'akiro nuku:

- Ekiro a esukul, akilas na itatamio, ng'ataree na itatamere.
- Ibore ni ing'iching'ichio kesubakina (Ayenut, eboyor loajokon...)
- Ng'akiro na elimuni eketataman kidiana esube a ng'ide etich lo einakinitae.
- Esain lo a eketataman ka ng'ataree akolong'it.
- Ng'alukata na eketanari eketataman toyenia ekitiyae a a ng'ide etich.

D. Potu Egirakisi

Ng'iboro lu ing'arakinito akisomare

- Ng'agiran na ekulunitae
- Ng'ipensilia
- Ng'akitabea nakigira
- Arekod a ng'akiro
- Ng'iboro kire
- Ng'apiichae na echoritoe esaa, akamu ka akiporo

- Ng'akompitae.
- Ng'adesikio

Asubakinet na eking'aren

Kisiak kotere alimokin ng'ide toeokis eos kidiama alupabet na ang'aturkana. Ani erumoret sodi tolimok kilimut ng'irora a alphabet ana eyakasi nakitabu ang'ikesomak.

Kidodik kech atamar epedorete alupabet taraut akiroit na ekodakinere aapei. Nak akisikwanet naka: 'ekot' ka 'apir'.

Tolimok kechi maketei tosubakis ng'akiro nakaalak kidiama esaa, akamu ka akiporo itumiyarito alphabet ng'una. Kimiek ng'ide kiyana kidiama ng'agiran na iteete kechi. King'it kechi ng'aking'iseta nauriyesik na erai ng'akiro ng'oomwon.

Ing'arakini etich lo ang'aar ng'atameta a ng'ide ka aking'arakin kechi kitijioto ng'ichan. Eger lo esubeta kechi etich ang'atukoto idodiunit eboyor lokaapei.

Asubakinet na ang'arei

Kitatamik ng'ide atamar ng'asentensi kechi erikito ekiruor a ng'itung'a kotere iwokito ng'itamen. Kigang kechi toyena atamar ng'asentensi kechi iteyenuni ituan ekunonu ka akitogogong alokiruor.

Eking'aren, tolimok kisomakis ng'akiro na eyakasi nalukat ani erumor kichikak toseut na itemokino dio kileleba nang'echelei ang'asentensi. Echamakin asentensi na ilelebio ang'echele kidodiu ng'itamen lu itemokino. Ani irikakinete kidodikis eketataman ka ng'irukitos kech.

Ekisidi, tolimok kechi kisomakis ng'asentensi a etoil kiirareta luche. Apak na igireta ng'ide, tolimok kechi tochoikis ekigire tarau lo ejok noi.

Keya ng'ide lu egogong'ikin anakigir, esakitae king'arak kechi sodi toyenut akigir ejok.

Tolimok ng'ide ani ebong'ete ng'ide nawi, kidodikis ng'ikaauriak etich kech.

Eger lo eyenunere atamar esomata ng'ide

- Ng'aking'iseta na a eketataman ka akisemere eger lo esubeta ng'ide etich.
- Achekilist na isemere atamar ayenut ng'ide akidokin ng'aletae toliwor akiroit.
- Apotipolio na ing'arakini akiwakin etich a ng'ide lokerumor ka lo eroko nyerumoro akisub.

LIST OF CONTRIBUTORS

Prof. Elishiba Kimani	Chairperson of KICD Council
Jacqueline Onyango, OGW	KICD
Eunice Gachoka	KICD
Winrose Rono	KICD
Jonathan maranya	KICD
Anthony Maina Mbutu	KICD
Millicent Koga	KICD
Micheal Muriuki	KICD
Catherine Mburu	KICD
Ann Ogembo	KICD
John Ng'asike	
John Tito Kunyuk	
Agostino Lokitela	
Ignatius Nalianya	
Simon Ipoo	
Kenyaman Eriong'oa	
Ann Muigai	
Eunice Kiluva	

REPUBLIC OF KENYA

KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

Desai Road, Off Thika Rd.,

P.O. Box 30231 - 00100 Nairobi, Kenya.

Telephone : +254 (020) 374 9900 - 9, 374 8204, 374 7994

Fax : +254 (020) 363 9130.

Email : info@kicd.ac.ke, Website : www.kicd.ac.ke